

Welk erfgoedbeleid inzake de herbestemming van kerken in het Waalse Gewest?

Etienne GUILLAUME

Kunsthistoricus en Attaché

Directie Restauratie

Departement Erfgoed - DGO 4 - Overheidsdienst van Wallonië

Enkele vaststellingen

De herbestemming van cultusplaatsen is in België en elders al vele jaren en, om eerlijk te zijn, historisch gezien zelfs al sinds de Franse Revolutie een cruciale kwestie.

Tegenwoordig gaan er echter andere redenen dan een revolutie schuil achter de herbestemming. De terugloop van het aantal gelovigen en daarmee gepaard gaande afname van godsdienstbeleving, de moeilijkheid om de grote ruimten te verwarmen en te verlichten, de imposante volumes te onderhouden en te restaureren, met daken die tientallen of zelfs honderden vierkante meter beslaan en de ongerustheid of in sommige gevallen zelfs onmogelijkheid van de gemeenten of kerkfabrieken om aan het onderhoud van deze gebouwen sommen toe te wijzen die vaak een kolossale hap uit hun begroting nemen, zijn slechts enkele elementen die de huidige situatie verklaren.

De situatie vaststellen is één ding, er moet ook iets ondernomen worden. In het Waalse Gewest zijn er al acties – en reacties – gevolgd. Een overzicht:

1. Acties door kennis

Men kan slechts doeltreffend beschermen en bewaren wat men kent. Derhalve zijn onderzoeken ter plaatse, studies van de monumenten en ook opzoeken in archieven en bibliotheken nodig. Het is ondenkbaar dat men iets zou willen veranderen aan een kerk, of welk type gebouw dan ook, zonder de historische, archeologische, artistieke, architecturale, technische enz. grondvesten ervan te kennen.

Er bestaan oude - en ook meer recente - inventarissen van het Waalse erfgoed.

“Le Patrimoine monumental de la Belgique – Wallonie” (IPM) is verschenen tussen 1973 en 1997. Het werk telt 23 volumes verdeeld over 37 banden. Het beslaat heel Wallonië en de werken bevatten beschrijvingen en foto's van meer dan dertigduizend goederen, waaronder systematisch alle parochiekerken, ongeacht of ze beschermd zijn of niet, en ook andere niet-parochiale heiligdommen.

Deze collectie heeft vanaf 1998 een vervolg gekregen in de “Inventaire du Patrimoine architectural” (IPA – beter bekend onder de generieke naam “Patrimoine architectural et territoires de Wallonie”) die het architecturale repertorium actualiseert vanuit het hedendaagse oogpunt van een veel ruimere bespreking, met een keuze die meer gebaseerd is op internationale criteria.

Momenteel worden deze 18 boeken, die 47 gemeenten en iets minder dan 20.000 goederen beslaan, voortgezet in de “Inventaire du Patrimoine immobilier culturel” (IPIC), die de digitale weg bewandelt, om snelle opzoeken en een brede verspreiding mogelijk te maken.

Tussen 2009 en 2011 is er daarnaast een thematische inventaris verschenen die gewijd is aan Waalse parochiekerken die zijn gebouwd tussen 1830 en 1940. Deze inventaris bevat veel uitvoerigere besprekingen met meestal twee pagina's per gebouw en talrijke foto's.

Andere publicaties, zoals de “Carnets du patrimoine”, uitgegeven door het Institut du Patrimoine Wallon, bespreken soms slechts één kerk, meestal een beschermd monument, met als resultaat een zeer volledige monografie.

Uiteraard zijn er meer publicaties verschenen dan degene die ik hier vermeld, maar u begrijpt dat ik hier geen exhaustieve bibliografie kan geven. Al deze onderzoeken en werken zijn te danken aan initiatieven, promotie en financiering van het Waalse Gewest.

2. Acties door bescherming

Onder bescherming moet worden verstaan het inschrijven op de lijst van beschermd erfgoed. De wil de vaak eeuwenoude of integendeel zeer moderne kerken te bewaren voor de toekomstige generaties heeft de bevoegde autoriteiten ertoe aangezet vele kerken te beschermen.

Het religieuze erfgoed vertegenwoordigt in het Waalse Gewest zo'n 20 % van alle beschermde monumenten. Met andere woorden, één beschermd gebouw op vijf is een kerk of een kapel.

Bovendien staan bepaalde monumenten ook op de lijst van het "uitzonderlijk onroerend patrimonium" van Wallonië en de kathedraal van Doornik is ingeschreven op de werelderfgoedlijst van Unesco. Bij de Waalse overheid is de Direction de la Protection, die ressorteert onder het Département du Patrimoine, belast met het initiëren, volgen en beheren van de vele beschermingsdossiers.

3. Acties door restauratie

Zoals al blijkt uit de naam richt de Direction de la Restauration van het Département du Patrimoine zich voornamelijk op de restauratie van monumenten. In Wallonië zijn er veel kerken of kapellen die gerestaureerd werden en daaraan gekoppeld een geslaagde herbestemming hebben ondergaan. Er zullen verscheidene voorbeelden gegeven worden in het tweede deel van de lezing.

Restauratie betekent ook dat de Waalse Regering een financiële bijdrage levert. Tot nog toe kan de restauratie van een monument gefinancierd worden met overheidsmiddelen ten belope van 60 % van de subsidieerbare posten. Er zijn ook andere percentages, maar daar gaat het niet over in dit debat.

4. Acties door sensibilisering

Naast de publicaties, de inventarissen, de bescherming, de financiering van de restauratie van beschermde monumenten die toe te schrijven zijn aan de Waalse overheid, zijn er ook onafhankelijke organisaties die zich onvermoeibaar inzetten voor de sensibilisering van de burgers voor de toekomst van de religieuze gebouwen.

Een van de meest ijverige verenigingen op dit gebied is ongetwijfeld de Stichting Open Kerken. Deze organisatie is zeer actief in de drie gewesten van het land met het doel een steeds moeilijker te handhaven erfgoedkundige, godsdienstige en culturele sector nieuwe kracht te geven. In oktober 2012 organiseerde ze een studiedag in de Paix-Dieux te Amay rond het thema "Comment valoriser son église?", waar verscheidene sprekers uit toeristische, administratieve of religieuze kringen aan het woord kwamen.

De laatste jaren komt dit thema vaker terug op de agenda van colloquia en reflectiedagen.

Zo heeft de Direction de la Restauration van het Département du Patrimoine al in december 2011 in Namen een colloquium georganiseerd over de toekomst van de beschermde parochiekerken in Wallonië.

In aansluiting daarop werd er in februari 2012 in Louvain-la-Neuve een debat gehouden tussen politieke, religieuze en universitaire leiders over de toekomst van het religieuze erfgoed, onder leiding van La Tiare en kot-à-projet l'Amandier.

In september 2013 was het de beurt aan de KU Leuven en het Raymond Lemaire International Centre for Conservation om twee dagen te organiseren rond het thema van de toekomst van de kerken. Er werd gekozen voor een interessante ondertitel: "Patrimonialisation ou disparition?". Daar hebben verscheidene sprekers voorbeelden uit het buitenland voorgesteld (Québec, Spanje, Italië, enz.).

Nu is het, last but not least, de beurt aan het Brussels Hoofdstedelijk Gewest.

5. Concreet, veel vragen...

Er is beweging in de zaak... maar voorlopig is deze voornamelijk te situeren op het vlak van de intellectuele en academische reflectie. De inventarissen zijn natuurlijk praktische hulpmiddelen en de colloquia leiden tot publicaties die af en toe kunnen aanzetten tot concrete acties.

In de praktijk worden weliswaar sommige beschermde kerken gerestaureerd en onderhouden, maar hoe zit het met de herbesteding van kerken die niet beschermd zijn? Men mag niet vergeten dat het Département du Patrimoine geen financiële steun kan geven voor monumenten die niet op de lijst van beschermde monumenten staan.

Behalve uiteraard de bepalingen van het Waalse wetboek van ruimtelijke ordening en stedenbouw en de (gedeeltelijke) financiering van de restauratie van beschermd erfgoed, is er in het Waalse Gewest geen specifieke regelgeving of decreet met betrekking tot de conservering, conversie of zelfs vernietiging van een kerk die niet meer gebruikt wordt.

En hoe zit het met het meubilair van deze kerken? Wat moet er gebeuren met de heilige vazen, de liturgische gewaden, de kandelaars, de schilderijen en de beelden, of met het meubilair dat onroerend is door bestemming: de preekstoelen, altaren, biechtstoelen, koorstoelen en lambriseringen...? Aangezien niets eenvoudig is in België, is de Federatie Wallonië-Brussel in Wallonië bevoegd voor de meubelen als dusdanig, terwijl het Waalse Gewest bevoegd is voor het meubilair dat onroerend is door bestemming. De conservering en restauratie van de glas-in-loodramen, een onontkoombare noodzaak, brengen soms zware uitgaven met zich.

Er rijzen vragen: Waarom zoveel geld uitgeven voor een gemeenschap die nog maar een klein percentage van de bevolking vertegenwoordigt? Moet men genoeg nemen met het redden van de stenen in weerwil van de geest van de plaats? Is het niet beter de kerken te “delen” in plaats van ze te desacraliseren? Enzovoort.

... en een beheer “als goed huisvader”

De “goede praktijken” van het Waalse Gewest bij de herbesteding van een beschermde kerk bestaan in de handhaving van de leesbaarheid van het interne volume van het gebouw en de perceptie van de verticale en horizontale lijnen.

De moderne renovaties moeten zo licht mogelijk gehouden worden en omkeerbaar zijn.

Tot slot zou de nieuwe bestemming in ieder geval het monument moeten kunnen financieren, zodanig dat het voortbestaan ervan gegarandeerd is.

Dat zijn de basisrichtlijnen in het beheer van de dossiers betreffende de herbesteding van kerken en kapellen. Bij gebrek aan een specifieke wetgeving doen deze richtlijnen, die gebaseerd zijn op het gezond verstand en het respect voor de monumenten, dienst als houvast en als maatstaf.